

Слободан БУРЧИЋ
Драгољуб БУГАРСКИ
Институт за географију ПМФ, Нови Сад

Географска истраживања у Војводини *Geographical Research in Vojvodina*

Извод: У раду је дат кратак приказ фундаменталних истраживања у Војводини, која се у различитим формама врше већ стотинак година. У послератном периоду, када су и најприсутнија, главни организатор тог рада су Матица српска са пројектима Колонизација у Војводини, Фрушка гора, Вршачке планине, Војвођански ритови, Насеља и становништво и Институт за географију из Новог Сада са пројектима Географија Војводине, Регионални атлас Војводине, Геоморфолошко картирање Војводине и Баната.

Кључне речи: Војводина, Географска истраживања у Војводини, Матица српска, Институт за географију у Новом Саду.

Abstract: The paper is a short overview of basic research in Vojvodina Province, during last one hundred years. After World War II, the research is intensified. The main organizer was Matica srpska with following projects: Colonization in Vojvodina, Fruška gora, Vršac mountains, Alluvial Plains in Vojvodina Province, Settlement and Population. Institute of Geography also participated with Geography of Vojvodina, Regional Atlas of Vojvodina, Geomorphologic Mapping of Vojvodina Province and Banat region.

Key words: Vojvodina, Geographic Research in Vojvodina, Matica srpska, Institute of Geography in Novi Sad.

У в о д

Географска проучавања у Југославији после Цвијићевог времена карактеришу углавном индивидуални рад, парцијалне студије релативно малих територија и минимум координације у раду. Резултат тога је, да ми још немамо капитална дела која су својеврсне легитимације нивоа географске науке у једној земљи (национална географија, национални и регионални атласи, географска енциклопедија, терминолошки речници и сл.). Изузеци су веома ретки (Монографија Србије у издању Књижевних новина, Географија Хрватске у 7 књига, Енциклопедијски

лексикон у издању Интерпреса, Српска крашка терминологија). У Војводини постоји тежња и праве се први покушаји да се такво стање исправи. Циљ овог рада је да пружи кратак приказ тог рада и нека стечена искуства.

Аустро-Угарски период. - Географска проучавања овог дела Аустро-Угарске монархије почела су релативно касно. Рад који је још почетком 19. века написао *Павле Кенгелац* (Јестествословје) и неколико радова *Мите Петровића* са краја века (Баре у Бачкој, Алкаличне баре у сомборској околини, Фрушкогорски извори и помени о њима у старијој књижевности) ретки су изузеци. Почетком овог века низ мађарских географа и геолога, проучавајући лес и пескове у Панонској низији, помињу и ове територије. Изузетно значајан рад из тог времена била је и докторска дисертација Павла Вујевића.

Веома значајна акција тога времена била је писање географско-историјских монографија тадашњих жупанија. Ову територију покривале су Сремска, Бач-Бодрошка, Торонталска и Тамишка жупанија. Ван њих била су само три села из савремене Војводине, Хоргош у Чонградској, а Добричево и Банатска Суботица у Крашо-Северинској жупанији. Ово су биле прве детаљне географске студије са територије Војводине.

Међуратни период. - Између два светска рата настаје период од преко две деценије када су географска истраживања Војводине готово замрла. Мађарски географи се више нису јављали, а југословенски, односно београдски географи више пажње посвећивали су јужнијим деловима земље. Сем тога, нова држава била је земља са кратким организационим традицијама и није успела да успостави статистичке службе онако ефикасно какве су биле у Аустро-Угарској. Резултати пописа становништва су мање детаљни, демографске и привредне регистрације су лошије и све то спречава да се међуратни период детаљније истражи са становишта друштвене географије.

Сем неколико мањих радова и докторске дисертације *Бранислава Букурова* (Долина Тисе у Југославији), за овај период значајан је говор *Јована Цвијића* одржан 14. јануара 1922. године на Великој скупштини Матице српске. Био је посвећен организацији научног рада у Војводини. У њему Цвијић, пре свега, истиче потребу организације колективног и систематског рада. Интересантно је да је каснији, послератни развитак Матице српске, од издавачке ка научној организацији текао готово

у потпуности онако како је препоручено у овом говору. Чак су многи садашњи пројекти већ тада помињани. Ни Матица ни Војводина тада нису имале кадровску базу за тај рад и он је почео тек три деценије касније.

Послератни период. - Бранислав Букуров је војвођански географ који је у међуратном периоду студирао у Београду, а у Сенти је службовао као гимназијски професор. Његов професор са факултета *Боривоје Ж. Милојевић*, наставио је Цвијићеву праксу подстицања младих географа за научни рад. Он је и свом бившем студенту, Бранислову Букурову, давао конкретне задатке о географским истраживањима у Војводини. Бранислав Букуров је касније наставио ту праксу и захваљујући њој научни рад је овде обновљен.

Године 1946. Бранислов Букуров долази у Нови Сад за професора Више педагошке школе и укључује се у рад Одељења за природне науке Матице српске. Већ 1951. године покреће његов научни зборник у коме су штампани први географски радови тог времена. Основни проблеми су били кадрове природе. Број географа у Војводини није био велик. Бранислав Букуров ангажовао је за тај рад своје бивше студенте са Педагошке школе, професоре који су студирали у Београду, а за неке акције чак и негеографе. Резултати нису били занемариви. Невеликој групи војвођанских географа свесрдну помоћ пружили су географи из Београда. Само у Матичином зборнику објављено је око 150 географских радова. Поред тога, Матица српска објавила је и неколико већих географских студија. Један број радова посвећених Војводини објављен је и у издањима Српске академије наука и Српског географског друштва. Током неколико послератних деценија Бранислав Букуров био је главни организатор систематских истраживања на овој територији.

Рад Матице српске

Када се говори о географским истраживањима у Војводини не може се мимоћи активност Одељења за природне науке Матице српске. Једна од првих његових акција било је проучавање послератне колонизације. После мађарских монографија о жупанијама, ово је први систематски рад на генералном проучавању једног географског проблема. Истраживања су била врло студиозна и у оквиру њих вршена су и анкетирања колониистичких домаћинстава. То је обављено десетак година након досе-

љавања. Анкета обухвата и аспекте прилагођавања колониста на нову средину. Резултат тих истраживања су неколико књига Бранислава Букурова, Милорада Васовића, Јована Трифуноског, Владимира Бурића, десетак објављених радова и стотинак досијеа са необјављеним радовима, обрађеним или необрађеним анкетним материјалом који се чувају у Рукописном одељењу Матице српске.

Следећа велика акција Матице српске усредсређена је на комплексна истраживања карактеристичних регија у Војводини. То су Фрушка гора, Вршачке планине и Војвођански ритови. До сада је објављено тридесетак монографија из области геологије, климатологије, геоморфологије, хидрологије, педологије, биологије, антропологије, географије становништва и др. Одељење за друштвене науке, такође је покренуло пројекат Становништво и насеља, али у њему географи тек одскора узимају више учешћа.

Концепција Матичиних пројеката није строго оптерећена одредбама које другим институцијама намеће правилник Републичког министарства за науку. Пројекти нису временски ограничени, а аутори слободније бирају теме истраживања.

Рад Института за географију у Новом Саду

Године 1962. на Филозофском факултету у Новом Саду основана је Катедра за географију, која је 1969. премештена на Природно-математички факултет, а 1976. реорганизована у Институт за географију. Он је окупио готово све географе у Војводини, који се баве научним радом. Овде је створена једна скромна али солидна, како кадровска тако и материјална база за научни рад. Институт временом постаје важан организатор географских истраживања у Војводини. Основни научни рад одвија се у оквиру четири пројекта:

І Географске монографије војвођанских општина. - Ово је најстарији пројекат на Институту. Успостављен је на иницијативу др Бранислава Букурова као аналитички рад и детаљно истраживање покрајинске територије. Опредељење за проучавање општинских територија, које по правилу нису компактне географске целине, следило је из практичних разлога, а пре свега зато што су општине потенцијални корисници и уједно финансијери објављивања ових студија. У раду учествују чланови Института

за географију, а такође и неколико спољних сарадника. Ове студије раде се по утврђеној и јединственој концепцији. Извесна одступања условљена су некад карактером општинске територије, а некада из субјективних разлога. Мања координација у раду нарочито долази до изражаја код монографија које је радила група аутора. Квалитет монографија свакако зависи и од умешности аутора.

До сада су истражене све војвођанске општине, готово све студије су написане али нису све објављене. Поред Института за географију издавачи ових монографија били су Матица српска (др *Милорад Васовић*: Општина Врбас) и Војвођанска академија наука и уметности (др *Бранислав Букуров*: Општине Суботица, Тител и Жабаљ). До сада је објављено 35 књига, 2 књиге су у штампи (Вршац и Зрењанин) а 5 рукописа је завршено (Сомбор, Сремска Митровица, Панчево, Опово). Нису завршени текстови 4 монографије (Бачка Паланка, Сента, Алибунар и Нови Кнежевац). Објављене су монографије свих осталих општина.

У наредној фази рада биће започете синтетичке студије: Релјеф Војводине, Клима Војводине, Воде Војводине, Становништво Војводине, Привреда Војводине, Насеља Војводине, **Географија Војводине**. Приликом избора плана даљег рада, сада на географским синтезама, треба водити рачуна да се не врше преклапања са плановима Матице српске или да не дође до нерационалних понављања.

II Регионални атлас Војводине. - Идеја о изради једног атласа Војводине или бар веће збирке карата нису нове. Др Бранислав Букуров иницирао је у Одељењу за природне науке Матице српске израду карата размештаја колониста. Десетак ауторских оригинала тих карата у размери 1:200.000 је у библиотеци Института за географију. Године 1975. др *Слободан Бурчић* започео је рад на пројекту Атлас становништва Војводине. Рад је трајао само три године, а завршено је 27 планши са 86 карата, и апликативним садржајем који чине 22 табеле, 1 дијаграм и 1 графикон. Карте су размера 1:200.000 и 1:750.000 и приказују размештај и промене броја становника од 1869 до 1981. године, природни прираштај од 1960. до 1980. године. Карте су приказане на XI Конгресу географа у Новом Саду 1985. године.

Средином осамдесетих година сарајевски професор др *Милош Мишковић* покренуо је иницијативу о изради Национал-

ног атласа Југославије. Организациони поступак се одужио и разводнио тако да рад није ни почео. Упоредо са том иницијативом од 1986. Институт започиње рад на Регионалном атласу Војводине. Коришћена су искуства и подаци прикупљени и обрађени за Атлас становништва Војводине, па је тај део Регионалног атласа рађен релативно брзо. Ипак, током рада неколико пута су мењане концепције. До сада су израђене *Уводна карта* (географска карта Војводине), *4 Карте положаја Војводине*, *54 Карте климе* и *90 Карата становништва*. Већ сада карте положаја Војводине треба мењати због најновијих политичких промена. Карте становништва сведене су на послератни период, смањене су на размеру 1:300.000, проширене су картама структура, контингентата и домаћинства, а доживеле су и низ методолошких промена.

У наредном периоду биће рађене карте привреде и насеља. За израду рељефа и вода постоје кадровски проблеми и њихова израда је одложена. За израду карата биљног и животињског света, етнолошких и историјских карата потребна је сарадња са другим, матичним институтима.

Приликом планирања карата води се рачуна да оне не буду само пука илустрација стања. Настоји се да прикази буду што комплекснији и да се на истој карти или на групи карата прикажу узрочно-последичне везе појава и условљености, трендови и типови промена, како би оне послужиле за даља истраживања и олакшале писање научних коментара. До сада су написане две студије:

- **Бранислав Бурђев:** *Послератно насељавање Војводине*, Матица српска, 1995.

- **Слободан Бурчић:** *Становништво Војводине - број становника*, Матица српска, у штампи.

III Геоморфолошко картирање Војводине. - И овај пројекат је инициран једном савезном акцијом. Он је заправо био део пројекта који је покренуо др *Милош Зеремски*. Као резултат савезног пројекта објављена је прегледна *Геоморфолошка карта Југославије у размери 1:500.000*. У исто време започета је израда детаљне карте свих делова земље. Чини се да је тај рад настављен само у Војводини.

До сада је завршено картирање око три четвртине покрајинске територије (Банат и северни и средњи делови Бачке). Карте могу да послуже за израду студија о рељефу Војводине или као основа за израду неких карата рељефа за Регионални атлас.

IV Банат. - Године 1994. у контактима између новосадског Института за географију и географских института из Темишвара и Сегедина, рођена је идеја о заједничком проучавању Баната као јединствене географске целине. Аналитички део рада, по јединственој концепцији и методологији, радио би сваки институт на својој територији. Након тога, на заједничким скуповима били би саопштени резултати и начињене концепција за синтетички део посла. Рад је отпочео 1995. године, прва фаза рада је завршена, а резултати биће штампани у Темишвару.

З а к љ у ч а к

На основу овако кратког приказа географских истраживања у Војводини може се закључити да на овој територији постоји извесна традиција систематског и комплексног рада. Такође ово је можда и део земље који је на путу да буде најсистематичније истражен. Замерке се могу дати да су оваква истраживања доста класична, несавремена или чак застарела. Аргумент за одбрану овакве концепције је тај, да Југославији недостају таква истраживања и када су она у другим државама вршена наши географи нису приступали колективном и комплексном раду. Оваква истраживања уосталом, доносе сазнања и податке без којих су и модерна истраживања често ризична, ирационална или чак немогућа.

Средства која се добијају од Министарства за науку нису велика, али ни толико мала да онемогућавају рад. Већу сметњу слободном раду чини низ одредби правилника о финансирању. На пример, годишње правдање пројекта објављеним радовима отежава комплексна истраживања која редовно захтевају дужи рад. Резултати неких, за географију неопходних радова, не преднују се. Разна бодовања често терају сараднике на довијања која често не иду у прилог науци.

S u m m a r y

After Cvijic's time, geographical studies in Yugoslavia are characterized mostly by individual work, partial studies of relatively small territories and a minimal working coordination. The result of this is that we still do not have capital works which are usually a sort of sign of the level of geographical science in a country (national geography, national and regional atlases, geographical encyclopedias, terminological dictionaries, etc.). Exceptions are few (Monographical study of Serbia, edited by Književne Novine, Geography of Croatia in 2 volumes, Encyclopedical lexicon, Serbian karst terminology).

A desire to correct this state of things has been present in vojvodina for a long time. such works first appeared in the beginning of this century (historico-geographical monographies of the hungarian districts "zupanja"). In the period between the wars, geographical research of this territory become almost extinct. After the Second World War, such researches were initiated, first, by Matica Srpska and then, by the Institut of Geography of Novi Sad.

After the war, Matica Srpska organized voluminous work on a multidisciplinary research on the consequences of *Colonization in Vojvodina*. This institution also started a project on *Population and settlements*. More recent are initiatives of likewise multidisciplinary studies on characteristic regions such as Fruška Gora (mountain), Vršачке Planine (mountain) and Vojvodanski Ritovi (alluvial plani). this work has resulted in about thirty monographies.

The large part of the geographical personnel of Vojvodina is gathered at the Institut of Geography of the Faculty of Natural Sciences and Mathematics of Novi Sad. It is a small institute but it has organized several projects for a complex study of this territory. The oldest project *Geographical Monographies of the Commune of Vojvodina* is almost completed and so far has given 35 printed monographies. this was the phase of an analytical study of Vojvodina. Now follows the second phase. Its goal is to produce a synthetic and regional-geographical study. The second project of the Institute is a *Regional Atlas of Vojvodina*. Situation, climatic and population maps as well as two demographic studies based on data and maps of this atlas are completed. The atlas maps are not printed yet. The third project is *Geomorphological Mapping of Vojvodina* where detailed geomorphological maps (1:50.000) representing two thirds of the province territory are completed. This year, a geographical study of Banat has begun in collaboration with the Institutes of Geography of Segedin and Temišvar.

Л и т е р а т у р а

1. Бугарски Драгољуб: *In memoriam Vranislav Bukurov*. - Нови Сад, 1985. - (Зборник радова, Институт за географију, св. 15).
2. Царкић Небојша: *Akademik Vranislav Bukurov* - уз седамдестпету годишњицу рођења. - Нови Сад, 1984. - (Зборник радова, Институт за географију, св. 14).
3. Царкић Небојша: *Развитак географске науке у Војводини*. - Београд: Природно-математички факултет, Одсек за географију и просторно планирање, 1985. - (Развитак и примена географске науке у Србији за протеклих девет деценија).
4. Ћурчић Слободан: *Atlas stanovništva Vojvodine*. - Novi Sad, 1987. - (Zbornik XII Kongresa geografa Jugoslavije).